

a szervezés szükségéből és valamely kormányzati program végrehajtására egy „kataszter” rubrikái közé akarná a tudós egyéniségét besoroztatni. És mindezt természetesen nem azért mondom el, mintha Magyary Zoltánt akarnám vele kitanítani; ő erre nem szorult rá, mert ő is világosan látja, hogy a tudományos eredmény „főleg a tehetségek kiválasztásán és kifejlesztésén múlik” (617. l.). De fejtegetései — tárgyától meghatározottan — olyan eszmekörben mozognak, amely a félreértésekre könnyen adhat alkalmat, olykor tán inkább a kifejezések, mintsem az ezekben megnyilatkozó szellem által.

Szervezni nemcsak helyesen lehet, a mindenáron való szervezés által kisebb-nagyobb bajokat is lehet okozni. Kisebb a baj akkor, ha egészen heterogén természetű intézményeket kötök egymáshoz, mert ilyenkor — a külszerű közönségen túl — mindegyik intézmény mégis csak a jellegétől követelt különletet fogja lélni. De már nagyobb a veszedelem, ha olyan homogén jellegű szervezetek kerülnek egy talap alá, amelyek az erőszakolt közösség előtt a maguk jól kialakult külön autonómiájukkal rendelkeztek, s most már csak ez autonómiájuk elvesztése árán léphetnek frigyre más rokon-intézményekkel. Arra az „országos központi egyetem feletti szerv”-re gondolok, melyet Magyary „suprauniversitas” néven hoz szóba munkájában (612. l.). Kellő módon még ki nem alakult eszmével van itten dolgunk, mellyel szemben így nehéz állást foglalni. De hogyha ez a szépnevű suprauniversitasz konkrét formájában csak némileg is hasonlít ahhoz a „bizottsághoz”, melyet Nagy József, a pécsi filozófus, a tanszékbetöltéseknél előforduló „fogyatkozásoknak kiküszöbölése” végett maga elé képzel (Minerva 1926 6—10. sz., különnyomat 7. s. k. l.), akkor nem lehet az egyetemetek és első sorban a budapesti Pázmány Péter tudományegyetemet elég korán felhívni a védekezésre.

Elmondottuk kritikai megjegyzéseinket és aggályainkat Magyary könyvének kapcsán, de nem a könyv bírálataként. Ezek az észrevételek — már a bevezetésben jeleztem — nem fogják érinteni sem az alapvető és elvi jelentőségű könyvnek érdemét, sem azt a gyakorlati politikát, melyet az mintául vesz és rendszerbe foglal. Aki közoktatásügyi miniszterünk politikáját kicsinyes piszkálódás tárgyává teszi meg, az előbb vesse össze a nemtörődést a mindent akarással, hogy ekképen mértéket szerezzen a komoly bírálatra.

(Budapest)

Hornyánszky Gyula.

WERFEL.

A legismertebb név a német expresszionisták között. A fiatalabb német írógárda tagjai közül sokan őt tekintik szellemi vezérüknek, érzelmeik exponensének abban a harcban, amelyet egy új testvériségért vívnak. Ami a „testvériség” ideális célkitűzését illeti, talán igazuk is van; de mint művész, Werfel magányosan áll, nem ismer el közös célokat, a legszemélyesebb mythikus régiókba emelkedik. Első műveiben még csak homályosan, khaotikusan érzi az élet diszharmóniáját, később már új gondolatok fényét vetíti ebbe a diszharmóniába: a mindent feláldozó odaadás szükségességét hirdeti felebarátainkkal, sőt minden élő lényvel szemben. Csakis ez az odaadás teszi nemessé a természettől szükségképpen ráncmért szenvedéseket, csakis ez ad értelmet létünknek. Egy új, modern

pantheizmus hirdetője Werfel, mint szűkebb honfitársa Rilke, de bármennyire az expresszionizmus romantikus-szentimentális irányát juttatja is kifejezésre, kevesebb költészetében az irracionális vonás, a nőies ellágyulás és tisztán receptív, hangulati elem, több benne az akarás és prófétai ihlet.

Találónan nevezte legjobb magyar tolmácsolója, Kosztolányi Dezső a „jóság költőjé“-nek. Az emberi részvét, a jótett szülőanyja, mint vezérmotívum vonul végig költészetén, a jótett látása, a jótett gyakorlása mámoros örömunjon-
gásra fakasztja: „Jóság, óh jó, nagy, tiszta jóság!“ Emberideálja a „jó ember“:

Hogy hódoljak tenéked ?
Ó jó ember! Ó gyönyörű szó!
Vidám vagyok és meghatott!
Ó drága szó, amely ma engem
Acéloz és felvillanyoz!
Ó jó ember!¹⁾

Minden, ami szegény, alacsony, megvetett és megtiport, a halott dolgok világa, a lelki szegények vívódása: alkalmat ad neki arra, hogy pantheisztikusan szerteömlő jóságát kinyilatkoztassa. Végső vágya az „unio mystica“, egyesülés Istennel a jóságban.

Werfel eddig öt lírai kötetet adott ki: *Der Weltfreund* (1912), *Wir sind* (1914), *Einander* (1915), *Gerichtstag* (1919) és *Beschwörungen* (1923). Ezek a címek jellemzők az expresszionista kifejező művészet fejlődésére is. Az expresszionista költő extatikus; az egyes szót mágikus erővel ruházza föl, mert mély összefüggéseket, meglátásokat sűrít össze benne. Míg a naturalista hosszasan analizál, az újromantikus szimbolumokba rejtőzik, az expresszionista egyszerűen felkiált, egyetlen szóval, amely minden érzelmet egyesít magában. Természetes, hogy ennek az extatikus szónak jelentésbeli gazdagságát felfogni csak úgy lehet, ha szinte áhítatos elmélyedéssel közeledünk felé, nem elégszünk meg külső, érzéki burkával, hanem behatolunk lényegébe. Így aztán megértjük az expresszionisták sajátos nyelvi barbárságát, a mondatfűzésben mutatkozó önkényességeket, azt a szakadékot, amely az ő kifejező művészetüket a stílus klasszicitásától elválasztja. Az expresszionistákkal szemben legtöbbször hangoztatott vád, hogy nem képesek egyszerűen írni, igen gyakran nem helytálló; ezt éppen Werfel költészete bizonyítja legjobban. Nem az egyszerűségtől fordulnak el, hanem az élmény új intenzitását akarják kifejezni s éppen ez az intenzitás robbantja szét a klasszikus hagyományban gyökerező nyelvi kötöttségeket. Az expresszionista költő élményei egyetlen sóhajban vagy kiáltásban törnek ki, egyetlen szónak kell rezgésbe hoznia az összes emberi érzelmeket. Ilyen extatikus irányban való fejlődést mutat Werfel kifejező művészete lírai köteteinek címében is: a *Der Weltfreund* még hagyományosan fejezi ki a kötet programját; a *Wir sind* már az új stílus hangja; az *Einander*, *Gerichtstag*, *Beschwörungen* pedig egyre több elmélkedést és elmélyedést kívánnak az olvasótól, ha a programot jelző szavak titkába bele akar hatolni.

Gyermekkori emlékek táplálják első verseit. Egy lány, tisztaszivű gyermekifjú koldul bennük szemérmes szerénységgel szeretetet és jóságot. Már ezekben

¹⁾ Kosztolányi Dezső fordítása. *Modern költők* II. kiad. II. köt. 185. l.

a megnyilatkozásokban más síkon áll Werfel, mint a körülötte tajtékzó, rang- és érdekkülönbségek által meghatározott, korlátoktól elhatárolt világ. Ezekből az első versekből bontakozik ki pantheisztikus világszemlélete. A mindenséggel való azonosulás vágya szólal meg melódikus könnyed szerelmi költeményeiben is. Énje teljesen felolvad egy-egy természeti képben:

Mind zápor-vert hűs várospark
A ház előtt — olyan vagyok.
A szél kiadta lelkét,
De fa és ág még ráragyog
Szépséges eső-harmatot
S nedvesen lógnak cserjék.

Belsőm is harmatos még, s nedves
Zölddel s esőgyönyörrel teljes
Mert láttalak ma Téged!
S ezért ím hosszan, csendben,
Fölázott parkot, rétet
Bejární volna kedvem.²⁾

Mihelyt megtalálta saját birodalmát, megéli saját kifejező-eszközeit is. Kezdetben gyakran kísért Walt Whirman és Rilke, később az egyéni érzésvilág megteremti az egyéni formavilágot. A mindenséget szeretettel átfölelő ember ujjongása és bánata szólal meg Werfel érett lírájában. Az „ezerarcú szeretet“ fenséges himnuszát zengi, amely mindeneket, jelentéktelent és átkozottat egyaránt megszentel. Majd a lángoló gyűlölettel fogadott nagy világégés, a háború rémei nehezdednek Werfel lelkére s lantján meg-megújuló harcos fájdalmak s csendes, gyakran tovatűnő reménykedések hangjai szólalnak meg. Az Istentől elfordult emberiség önmaga ellen vívott harcának katasztrófális kimenetele még költői hivatásába vetett hitét is megrendíti: a költészet megváltó ereje az élet totalitásával szemben eltöri, mert „a szavak ködös homályba burkolják a dolgokat“. A kétség gyötrődései közepette csak a vallás ad neki új reménysugárt. Áhitatból fakadt pantheizmusa mindinkább a vallásos költészet felé vezet s ma már mint egy új vallásosság hirdetője ragadja meg a tömegeket, amelyekben egy új közösség után való vágy erősebb, mint valaha.

Kifejező eszközeiben egyszerű, szinte primitív; gazdag, túlfeszített érzelmi skálája olykor rút, kínos, útálatos képzeteket és képeket támaszt benne, olykor barokk kéjelgéssel vájkál gennyesedő, rothadó sebekben s kifejezései is erőltetettek és dagályosak, de ezekkel a kilengésekkel szemben áll kristályos átlátszósággal felépített strófáinak csodálatos gazdagsága, mágikus szavainak hatalmas távlatokat nyitó ereje, szabad ritmusainak méltóságteljes hullámozása.

Werfel ízig-vérig lírikus. A drámát nem bírja lélekzettel, még akkor sem, ha lírai szempontból kiaknázható kozmikus tárgyakhoz nyúl (*Spiegelmensch*, *Bocksgesang*). Nemcsak a cselekvény menetébe kerülnek bántóan közönséges, bábjáték- és filmszerű elemek, sőt cirkuszi mutatványok, hanem kifejezője művészetének fenséges primitívsege is cserbenhagyja itt, kerdőzi, csillogó talmi-ékessé-

²⁾ Csöndes Pál fordítása *Köszörű, Goethe és más német költők verseiből* Bp. 1923. 38. l.

gekkel aggatja tele mondanivalóját. Elbeszélő prózája is csak olyankor közelíti meg lírájának értékét, amikor belső vívódásokat, a lelki élet mélységéből fakadó problémákat tár fel (*Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig, Verdi, Roman der Oper*). De még erősebb, nagyobb alkotók is, akik talán elvetik Werfel bizarrságait, fordulatainak, verselésének olykor előtűnő pongyolaságait, kénytelenek elismerni kritikai tehetetlenségüket új, szent emberiségének mindent lenyűgöző hatalmával szemben. Túl a költőn, az ember ragad meg bennünket Werfel alkotásaiban, az az ember, akiben emberi látások és érzések új tüze lobog fel.

Érthető, hogy a legifjabb írói nemzedék miért tekinti Werfelt egy új korigehirdetőjének. Benne igazán él a felebaráti szeretet s felebarátját a messzeségben, országhatárokon túl is megtalálja emberben, állatban és élettelen dolgokban.

(Budapest)

Pukánszky Béla.

ACTION FRANÇAISE.

A jelen pillanatban, amikor a francia szellemi körökben a romanticizmus javára a figyelem és szimpátia újraéledni látszik, bizonyára nem lesz érdektelen néhány szót szólni az anti-romantikus és neo-klasszikus ellenhatásról, amely az utóbbi 30 vagy 40 évben bizonyos irodalmi köröket befolyásolt.

Ezt a mozgalmat két név személyesíti meg: egy kritikusé, — Pierre L a s s e r r e — és egy íróé (ki egyike legjobb íróimknak): Charles M a u r r a s. Az utóbbit különben inkább úgy ismerik, mint politikai agitátort és gondolkodót. A francia és külföldi nagyközönség leginkább az *Action française* nacionalista és monarchista mozgalmanak vezérét látja benne. És valóban úgy látszik, hogy Maurras maga legalább annyi, ha nem több fontosságot tulajdonít politikai tevékenységének, mint írói munkásságának, szívesen mondogatva, hogy „Taine szerint, az ember az állattól és a görög a barbártól legfőképpen a filozófia tanulmánya és a közügyek gondjai által különbözik.”¹⁾

Nem egyszerű véletlenről van itt szó: a neo-klasszikus mozgalom az irodalomban és a művészetben és az a politikai mozgalom, amelynek az *Action française* a fő kitejezője, Maurras és barátai gondolkozásában párhuzamos mozgalmak. Két különböző területen ugyanazt a filozófiát, a mindenségnek ugyanazt a felfogását, s ugyanazt a gondolkodásformát fejezik ki. Irodalmi nézet és politikai nézet kapcsolatban vannak egymással, nem lesz tehát fölösleges talán néhány szót mondani az utóbbiról, hogy az elsőt jobban megérthessük.

Az *Action française* a nacionalista intellektueller egy csoportja, mely 1896-ban, a Dreyfus-üggyel egykorú, nacionalista és antiszemita mozgalom idején alakult. A vezérek — előbb Henri Vaugeois, azután Charles Maurras — igyekeztek az addig anarchikus mozgalomnak pontos politikai célokat kijelölni: a francia intézmények radikális átalakítására tervet is dolgoztak ki. Politikai bölcséletüket Taine és Auguste Comte pozitívizmusa sugalmazta, amely szerint van egy politikai tudomány, társadalomtudomány, melynek a tapasztalat megengedi, hogy a törvényeket pontosan határozza meg. Adva lévén egy nép, nem azt kell tudni,

¹⁾ Ch. Maurras: *L'Etang de Berre*, Előszó XI. l.